

ВПЛИВ ТЕОРІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ПАСТОК НА ШЛЯХУ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Визначено особливості транзитивної економіки, розглянуто феномен "інституційної пастки", її природу, механізм дії та наслідки, що впливають на макроекономічну політику держави.

Аннотация. Определены особенности транзитивной экономики, рассмотрен феномен "институциональной ловушки", ее природа, механизм действия и последствия, которые влияют на макроэкономическую политику государства.

Annotation. This article outlines the features of transitive economy, examines the phenomenon of "the institutional trap"; its nature, mechanisms of action and consequences, affecting macroeconomic state policy.

Ключові слова: транзитивна економіка, інтенсивно-перетворювальний шлях економічного розвитку, "інституційна пастка".

Одним із головних проявів глобалізації економіки є здійснення системних трансформацій у транзитивних постсоціалістичних країнах, які відбуваються у процесі їх переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки [1].

До особливостей транзитивної економіки належать нестабільність і нестаціонарність здійснення соціально-економічних процесів; високий рівень ризику; можливість часткової втрати керованості на окремих етапах проведення трансформаційних перетворень.

Трансформаційна економіка, за В. Кравченком, – це сучасна стадія розвитку світової економічної системи, що характеризується такими процесами: глобалізацією та урбанізацією; прискоренням темпів науково-технічного прогресу; інформатизаційними процесами; перетворенням екології на економічний ресурс; переоцінкою старих традиційних ресурсів і виробничих технологій; зміною функцій держави [2].

Виникнення перехідної економіки транзитивного типу вчені пов'язують, насамперед, з іншим шляхом економічного розвитку, відмінним від еволюційного, який вони називають інтенсивно-перетворювальним.

За В. Дергачовою та П. Фільяновим, перехідна (транзитивна) економіка характеризується докорінними глибинними перетвореннями міжсистемного типу, здійснюваними шляхом цілеспрямованого реформування у певні проміжки часу [3].

На сучасному етапі розвитку можна спостерігати поширення досліджень неочікуваних результатів, аномальних ефектів рішень, що приймаються, а також дій в економічних системах, що трансформуються. У зв'язку з цим зростає теоретичний і практичний інтерес до аналізу феномена "інституційної пастки", тобто системи понять та ефектів, за допомогою яких можна розкрити внутрішню логіку низки соціально-економічних аномалій, негативних, непередбачуваних результатів [4].

Спроби розкрити сутність, механізми виникнення і шляхи виходу з інституційних пасток робляться такими вченими, як: Олійник А. В., Лемещенко П. С., Полтерович В. М., Беренделєва Е. А., Ковальов А. В. та ін.

Але за рамками дослідження залишається група питань, які пов'язані з еволюцією "інституційних пасток" та їх впливом на економічний розвиток держави.

Вводячи поняття "інституційна пастка", Полтерович В. М. визначає цей феномен як "неефективність інститутів, що склались, сталі правила, тобто наслідування поведінковим установкам, що повторюються та призводять до несприятливих економічних наслідків" [5].

На думку Полтеровича В. М., явище, яке отримало таке визначення, пов'язане з відсутністю необхідної узгодженості макроекономічних регуляторів. Причиною виникнення "пастки" вчений вважає "різку зміну макроекономічних умов, передачу перехідної ренти приватним особам, недостатність державного контролю, а також макроекономічну політику, спрямовану на подолання інфляції за "будь-яку ціну" [6].

Потрапивши в "інституційну пастку", економічна система не може самостійно вибратися з неї, тому стає необхідним державне втручання в економіку для її усунення. Причиною виникнення "інституційної пастки" в пострадянських економіках, на думку А. Амосова, є лібералізація економіки як результат політичної волі та усвідомлених дій економічних агентів, які отримали можливість привласнювати дохід в умовах крайньослабкого й неефективного контролю з боку держави [4, с. 86].

А. Яковлев стверджує, що неефективний інститут набуває сталості у зв'язку з тим, що окремим економічним агентам вигідно його дотримуватись.

Теорія "інституційних пасток" відкриває перед дослідниками широкі можливості для застосування принципово нового підходу для аналізу в різних сферах діяльності, зокрема для оцінки як стану економічної системи, так і макроекономічної політики, що здійснюється.

Не ставлячи під сумнів необхідність реформ, теорія "інституційних пасток" відокремлює та аналізує інституційні конфлікти, що виникають, формуючи тим самим теоретичну основу для розробки раціональної державної політики економічних перетворень в умовах широкого кола формальних і неформальних обмежень. Діагностика "інституційних пасток", дослідження їх причин і механізмів розвитку, напрацювання системної технології "блокування", послаблення та знищення дії відповідальних за сталість "пастки" ефектів дозволяють критично проаналізувати всю сукупність трансформаційних процесів та можливі шляхи виходів із "пасток", що склалися, порівнювати стандарти макроекономіки та реальності.

Попри всі прогнози, у більшості країн пострадянського простору не було сформовано необхідних ефективних інститутів, а натомість відбулися становлення та розвиток інститутів, що відрізняються низькою ефективністю. Так, українська економіка стала "заручницею" низки "інституційних пасток", які, у свою чергу, є результатом здійснюваної макроекономічної політики.

Інституційний конфлікт у даному контексті є відображенням діалектичного протиріччя суб'єктивного та об'єктивного у розвитку суспільства та економіки, меж можливостей суб'єктивних рішень і дій макроекономічної політики в рамках інституційних обмежень. І чим глибше перебудови в трансформаційному періоді, тим більша ймовірність виникнення "інституційних пасток".

Одна з глобальних "пасток" української макроекономічної політики – це залежність від траєкторії попереднього розвитку, що було сформовано у першій половині 1990-х, а саме від наслідування рекомендацій неокласичної школи, під впливом якої формувалася та здійснювалася політика реформ. Сучасні дослідження доводять, що перехідна економіка внесла свої суттєві корективи в державну політику, проте трансформаційні процеси не привели до виникнення необхідних "правильних" інститутів, які б сприяли ефективному та справедливому функціонуванню суспільства.

Фактично Україна стала на шлях побудови іншої утопічної моделі. Водночас чимало інших країн, у тому числі й постсоціалістичних, діють прагматичніше, обережніше: вони дійсно прагнуть реформувати свої економіки, утримуючи той позитивний досвід, що був накопичений у попередні історичні періоди, а також з урахуванням нових вимог і реалій постіндустріального, соціально відповідального суспільства. В Україні ж порушено стару систему, але збудувати кращу модель поки не вдається.

Економічна система є сурогатною, в ній неефективні ані механізми ринкової конкуренції, ані інструменти державного регулювання.

Дж. Стігліц, К. Ерроу, А. Хіршмен, М. Голдман та інші дослідники стверджують, що ринкова система не може діяти, виходячи тільки з вузькокорисливих інтересів, критично важливими є норми, суспільні інститути, соціальний капітал і довіра. Для ринкових змін потрібна працююча правова система, відсутність якої призводить до того, що та форма олігархії, яка склалася в Україні, дуже важко еволюціонує в напрямі підвищення рівня конкуренції.

Без досягнення певного рівня мінімальної суспільної довіри та громадянських норм соціальну взаємодію зведено до обережної та ненадійної торгівлі товарами.

Отже, ринковому суспільству необхідно мати саме неявний соціальний контракт, який не можна просто узаконити, декретувати або ввести постановою уряду. Одне з найважчих завдань трансформації – це трансформація старого "неявного соціального контракту" в новий. Якщо реформатори просто порушують старі норми та обмеження, щоб "очистити державу", не враховуючи, що створення нових норм займає багато часу, а нові узаконені інститути можуть бути бездіяльними, реформи будуть дискредитовані.

Аналіз формування "інституційних пасток" підтверджує, що створення "ринкового правового поля" не гарантує виникнення ефективних ринкових інститутів.

Ще одне підтвердження того, що українська економіка є суцільним ланцюгом "інституційних пасток" – це орієнтація держави на досягнення короткострокових цілей (покриття дефіциту державного бюджету вирішується за допомогою отримання "за будь-яку ціну" іноземного кредиту; продаж підприємств, що мають стратегічне значення для країни; підписання невідгідних за умовами контрактів).

За період існування радянської моделі розвитку в суспільстві було сформовано поведінкову модель, що орієнтувалася на досягнення довгострокових інтересів та базувалася на довгостроковому плануванні як економічної діяльності, так і повсякденного життя [4, с. 88].

Найсуттєвіші наслідки "інституційних пасток" полягають у тому, що хоча вони й пом'якшують негативні короткострокові наслідки непередбачених, занадто швидких перетворень, однак водночас перешкоджають довгостроковому економічному зростанню, а в подальшому стають загрозою економічній та національній стабільності.

Отже, можна зробити висновок, що проблема виходу з "інституційної пастки" становить практичний інтерес. І головну роль у цьому процесі має відігравати держава, оскільки в умовах інституційної нерівноваги жоден інший агент не здатний приймати ефективні довгострокові рішення. Ані менеджери, ані колективи підприємств, ані приватні підприємці не мають достатньо тривалий горизонт планування. Не відчуваючи впевненості в майбутньому, економічні агенти ставлять перед собою тільки короткострокові завдання, прагнучи до особистого збагачення.

Наук. керівн. Колесніченко І. М.

Література: 1. Вітер І. Модернізаційні перетворення транзитивних економік / І. Вітер // Європейський вимір. Дослідження міжнародної економіки : збірник наукових праць. – 2011. – № 7. 2. Кравченко В. Н. Трансформационные процессы и концепции экономического роста / В. Н. Кравченко. – К. : Либра. 2010. 3. Дергачова В. В. Становище країн з перехідною економікою у глобальному середовищі / В. В. Дергачова, П. О. Фі-

льнянов // Проблеми науки : зб. наук. пр. – 2005. – № 9. – С. 43–50. 4. Пищуліна О. М. Застосування теорії "інституційної пастки" для аналізу макроекономічної політики / О. М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. № 2 – 2012. (23). 5. Полтерович В. М.

Институциональные ловушки и экономические реформы // Лаборатория математической экономики [Электронный ресурс] / В. М. Полтерович – Режим доступа : http://mathecon.cemi.rssi.ru/vm_polterovich/files/ep99001.pdf. 6. Полтерович В. М. На пути к новой теории реформ / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 1999. – № 3. – С. 32–48.